

1951 januárjában kötöttünk ki Melbourne-ben, tűző nap alatt, kánikulában. Már négyen voltunk, megszorodtunk Ausztriában fiammal, Béla-Józseffel. A dokkmunkások feljöttek a fedélzetre, banánnal kínáltak – mint a majmokat. Leültek a hajókötelekre, s cigarettát sodorva, komótosan vették szemügyre az idegeneket, akiket az ő partjaikra sodort a történelem szele. Szavukból kukkot sem értettünk – szleng volt a javából. A svábhegyi Epepe-játékok jutottak eszembe, s elnevettem magam. Nevetésem átragadt Pannira, Ancsira, s kosarában kisfiam is elmosolyodott. Megérkeztünk.

2007. május. Chatswood, NSW, Ausztrália

Jegyzetek

1. Az ÁVO az 1949. december 31-én hozott minisztertanácsi határozattal Államvédelmi Hatósággá (ÁVH) alakult. Minisztériumoktól független szerv lett, melyet a kommunista párt bizottsága irányított.

2. Idézi dr. Hoyos János, Böszörményi Géza: RECSK 1950–1953 című könyvében. Interart, Budapest, 1990.

3. George Faludy: MY HAPPY DAYS IN HELL. William Morrow & Co., New York, 1963. Magya-

rul 1989-ben jelent meg POKOLBÉLI VÉG NAPJAIM címen. Faludy az emigrációból – Amerikából – tért vissza Magyarországra 1946-ban. 1949-ben történt letartóztatása után zárták a recski börtön-táborba. L. még: Sztáray Zoltán összefoglaló munkáját: CSÁRÁNYKŐ. A RECSKI KÉNYSZERMUNKATÁBOR. Püski Kiadó, 1997, mely Michnay Gyula szökésének izgalmas történetét is közli. Recskről a fent említett és más írásokból tudok, s Józsi rabtársaitól. Józsi nem beszélt róla.

„HOL VAN A KONZOLTÜKÖR...” (I)

Egy kispesti polgárasszony fél évszázada

Hoffstaedter Lajosné szavait Lenkei Júlia jegyezte le

Hoffstaedter Lajosnéval folytatott magános beszélgetéseinket 1982 telén-tavaszán rögzítettem. Elsősorban azért, hogy remek történeteit akkor még kicsi dédunokái és további örökösei számára megörökítem. Elővigyázatosságom elhamarkodottnak bizonyult: még több mint tíz évig

részesítette családját szeretetében, bölcsességében, derűjében, tündéri humorában: néhány nappal a századik születésnapja előtt halt meg. A családdal a visszaemlékezések publikálása mellett döntöttünk, úgy gondolva, hogy nemcsak egy nagy formátumú egyéniségnek állítunk így em-

léket, de tárgyilag, történetileg, szociológiai-ailag is értékes információkat adunk közre. Ez az életút belevilágít egy korszak történelmébe, mindennapjaiba, emberi viszonylataiba, nem pusztán az átélt események kapcsán, hanem a főhős nő sajátos nézőpontja, reflexiói által is, ezért a szűk családi körön kívül is tanulságos lehet.

A következő szöveg nagyjából az első harmadát öleli fel hősnője életének. A második harmad története talán hamarosan máshol lesz olvasható. A harmadik harmad már nem volt a mese része, mert a beszélgetők számára nagyjából ismert volt. A beszélgetés tárgyát képező életanyag

follytatása részben olvasható Mesterházi Lajos memoárjaiban, VAKÁCIÓ ÉS VISSZAEMLEKEZÉSEK című kötetében. Ő az alább közölt életút Lajoskájá, a főhős nő második gyermeke, aki íróvá készülődvén, az apai ősök egyik ága nyomán választott írói, majd új polgári nevet magának.

A szöveg minden mondatának hanganyagdokumentum-hátttere van. Nem fényesítettem rajta semmit, csak válogattam, csoportosítottam, strukturáltam az anyagot. Köszönöm De Saint-Rat Louis-né Hoffstaedter Magda és Mesterházi Márton segítségét.

Lenkei Júlia

Én véletlenül lettem Lenke. A mamám Ilonát szeretett volna, de a papám nem tökéletesen beszélt magyarul, és Ilonkát mondott. Ilonka, Helénke, Helenke, Lenke, és egyszerűen beíratta a Lenkét. Hazajött, odahajolt a kocsim fölé, és azt mondta: kis Lenke. A mamám ijedten felkiáltott: Mit mondasz? Ilona! – Nem! Lenke! – Így lettem Lenke.

A gyerekkorom se jobb, se rosszabb nem volt, mint más gyereké. Volt szezon, amikor nagyon jól keresett az édesapám, akkor kicsikét vígabban voltunk, volt olyan idő – az úgynevezett holszezon –, amikor keveset keresett, akkor bizony előfordultak családi perpatvarok, mert igen jó és bölcs mondás, amit a zsidók mondanak: Dalles zankt sich! A szegénység veszszekszik. Én ezeket a veszekedéseket érzékenyen fogtam föl. Amikor az iskolából hazamentem, mindig arra gondoltam, jaj istenem, csak nyugalom legyen odahaza, ne legyen a mama mérges. Hát szegényke persze hogy mérges volt, mert egy nagy családot kicsi pénzből kellett ellátni.

Hároméves voltam, amikor vissza tudok emlékezni, mikor az én mamám abból a lakásból, ahol én születtem, s amire már nem tudok visszaemlékezni, elment egy belvárosi lakást megnézni. Erre az időre azért emlékszem olyan nagyon jól, mert ahogy anyám fel-le járkált abban az üres lakásban, egyszer csak beszaladt egy kis szürke cica. Abban a pillanatban azt mondtam a mamámnak: ide jöjjünk, ide jöjjünk, mert itt van egy kis cica. Úgyhogy azt a lakást ki is vettük. Egy régi ház volt, állítólag még a törökök építették. Legalábbis gyanúsán sok kamrája volt a pincében, amik bizonyára börtöncellák lehettek a maguk idejében. Ezeket a kamrákat kiadták a piaci kofáknak, akik a piac végeztével oda hordták be a gyümölcsös kosaraikat, ott tárolták, ilyen cella lehetett vagy nyolc a pincében. A fölött a pince fölött volt a mi lakásunk, nagyon szép, déli fekvésű, óriási nagy szoba, egy hosszú, nagy előszoba, kisebb szoba és megfelelő mellékhelyiségek. A mellettünk való házban lakott egy nagyon gazdag özvegyasszony. Özvegy Hamvassynénak hívták, és volt két lánya: Erzsike és Anna. Az Erzsike egy katonatiszthez ment férjhez, az Annát pedig elvette egy igen jó nevű ügyvéd, dr. Schlamingen Jenő, és ők nagyon nagy társas életet éltek. Volt nekik egy barátjuk, aki nagyon sokszor járt hozzájuk. Én mint kislány úgy emlékezek rá vissza, hogy egy szemüveges, kecskeszakállas, sovány, középmagas férfi volt. Ahogy később megtudtam, ő

volt Fényes László, aki később a Károlyi-kormányban valami sajtófőnök lehetett. Hamvassy Annát akkor különcknek tartották, mert állandóan a férjével és annak férfi barátaival, köztük Fényes Lászlóval ült a kávéházban esténként, nyáron ugye fagyalatozni, télen talán nem volt kávéházban, csak nyáron lehetett látni, mert a teraszon ültek kint, és mindig nagy vitában voltak, és cigarettázott, ami akkor még nagyon nagy ritkaság volt. Schlamadingeréknek két gyerekük volt, egy fiuk, Ervin, és egy lányuk, Erna, akiből később neves zongoraművész lett. A nagymama tanította kezdetben zongorázni, később magasabb kiképzést kapott, egy hangversenyén én is voltam, egy Beethoven-hangversenyén, azután később már nem hallottam róla.*

Nálunk mindig volt legalább egy, de leginkább két falusi unokatestvér, akiknek nem volt otthon a faluban iskolájuk, be kellett őket adni a városba. A papájuk volt a zsidó a faluban. Ez azt jelentette, hogy övé volt a kocsmá, övé volt a bolt, amiben kocsikenőcs-től kezdve cipőpasztáig, kockacukorig és egyéb csemegéig mindent lehetett kapni. Ezekért a gyerekekért a nagybátyám, aki szintén nem volt gazdag ember, természetben fizetett, vagyis krumplit, szilvalekvárt, diót, mákot, kerti veteményeket, terményeket küldött. Ezeket nem kellett a piacon venni. És ezek a fiúk nálunk jártak iskolába. Nagyon jóban is voltunk, közelebb álltak hozzám korban, mint a legfiatalabb testvérem, aki öt évvel volt nálam idősebb. Ez a két fiú velem egyidős vagy egy évvel fiatalabb vagy egy évvel idősebb volt. Mindenhova együtt mentünk, ha küldtek minket valahova. A multságunk az volt, hogy a csemegeüzletek kirakatánál megálltunk, és a kirakat tartalmát egymás között elosztottuk. Ez az enyém, ez a tied, ez az enyém, ez a tied. Mert volt két-három nagyon finom csemegeüzlet Fehérváron, ahol füstölt lazactól, angolnától kezdve mindenféle egzotikus gyümölcsig mindent lehetett kapni, malagaszőlőt, narancsot, fügét, datolyát, amit mi nem tudtunk megvenni pénzért, nem is kaptunk odahaza. Almát, diót kaptunk bőven, mert az termett a nagybátyámnak, ananász nem termett. Nem is tudtuk, hogy mi az a nagy, zöld, dinnye alakú növény, aminek csak a levele látszott, nem tudtuk, hogy belül mi van, de egymás között elosztottuk. Ez a tied, ez az enyém. Amiből csak egy volt, nem lehetett elosztani, azt elhatároztuk, hogy hazavisszük a mamáéknak. Úgy jöttünk el attól a kirakattól, mintha nagyon jóllaktunk volna a finom csemegékkal. Azután még a multságunk az volt, hogy amerre mentünk, és csengő volt a kapu mellett, azt mind megnyomtuk. Megnyomatlan nem maradt egy sem. Azután futottunk. Ilyen multságaink voltak. Nem mondom, hogy szomorú gyerekkorom volt, nem is hiszek a szomorú gyerekkorban, csak egész rendkívüli körülmények között lehet egy gyerek szomorú. Mi nagyon vidámak voltunk, pláne ha nem volt otthon semmiféle csetepaté. Akkor nagyon jól éreztük magunkat. Voltak bizonyos dolgok, amiken érezhettük, hogy szegények vagyunk, de a mamám, aki nagyon kényes volt a háztartására, azért olyan körülményt tudott teremteni, hogy azt mondhatnám, hogy nívósabban éltünk, mint most. Például soha terítetlen asztalnál nem ettünk. A reggelihez, uzsonnához színes abrosz volt felterítve, ebédhez mindig hófehér abroszon rendesen megterítve ettünk. És akármilyen egyszerű étel, az nagyon kitűnően volt elkészítve. De mi főleg nagyon szerettük a kenyeret. Főzeléket azt nem nagyon ettünk, de már az én mamámnak nagy bánatára ebéd után elkezdtünk kenyeret enni, mert nagyon finom házi kenyerünk volt, köménymagos, krumplis kenyér. Mellettünk a Hamvassyék házában volt egy nagyon finom oltott szederfa. Nekünk az ablak előtt volt egy

* Hamvassy Anna később elvált Schlamadinger Jenőtől, és Balázs Béla felesége lett. Balázs naplójában és leveleiben sokat lehet olvasni kettejük kapcsolatáról és a gyermekek sorsáról. Fényes László a Nemzeti Táncs tagja volt Károlyi Mihály alatt.

nagy erkélyünk, ahova ki szoktunk ülni, volt egy kis asztal, pár szék, nyáron a vacsorát is ott ettük. A Hamvassyék szederfája a mi erkélyünkig ért. És a törvény értelmében a szomszédba átnyúló ágakról a szomszéd nyugodtan leszedheti a gyümölcsöt. Hát mi le is szedtük, nagyon finom, nagy szemű, fekete oltott szeder volt. És hát nem tartottuk magunkat olyan szigorúan a törvény előírásaihoz, hanem kicsit hosszúra igyekeztünk nyújtani a karunkat, úgyhogy nemcsak a mi erkélyünket érintő ágakról szedtük le a szedret, hanem egy kicsit odébb is nyúltunk. Nagyon finom szedret ettünk, és nem volt semmi galiba, mert a Hamvassyék meg sem ették a többit.

Én Fehérváron a felső leányiskolát végeztem el. Ez olyan iskola volt, ami az igazgatónő szavai szerint úrinőket képezett ki, akik műveltek, de amellet jó gazdasszonyok is, jártasak azokban a dolgokban, amit egy magyar művelt úrinőnek – amitől én nagyon messze álltam – tudnia kell. Négy elemi és a zsidó iskolában végeztem, azután kénytelen volt az anyám, bár drága iskola volt, ide beíratni, mert polgári csak az apácáknál volt, ahová én nem járhattam. Ez hatosztályos volt. Tanítottak irodalmat, történelmet, kötelező volt elsőtől német és francia, de én németet már a zsidó iskolában tanultam. Úgyhogy én második elemiben már olvastam jól magyarul, németül és héberül. Harmadik osztályban már kifogástalan volt a helyesírásom. Vitték a negyedikbe megmutatni a gyerekeknek, hogy milyen jó a helyesírásom. Minthogy nagyon rossz nyelvérzésem volt, és idegen nyelveket nehezen tanultam, magyarul jól megtanultam. Közben tudtam, hogy nekem dolgoznom kell, dolgoztam is, már mint iskolás. Eljártam egy irodába, ahol a főnök nem tudott jól magyarul, mert segesvári ember volt, aki elvette egy nagy magyar ügynökség tulajdonosának a lányát, s mivel az apósa szélütést kapott, ő vezette az irodát. De kellett neki valaki, aki magyarul tud, úgyhogy már ötödik-hatodik osztályban én annak az irodának a magyar levelezését végeztem. Közben tanultam magántanártól könyvelést, teljesen mérlegképes könyvelővé képeztem ki magamat. Mi volt akkor más egy lány részére, aki egyetemre nem mehetett, az anyagi helyzete nem engedte meg, varráshoz meg ilyesmihez, amivel a lányok akkor foglalkoztak, nem voltam elég ügyes, de nem is volt kedvem hozzá. Akkor kezdték a női munkaerőket bevezetni az irodákban, és akkor kezdett elterjedni az írógép. Nekem egy olyan írógépem volt az első, amelyiknek fel kellett emelni a hengerét, ha látni akartam, hogy mit írtam. Megtanultam a gépirást, gyorsírást.

Rengeteget olvastam, 15 éves koromig Jókai összes műveit elolvastam. A leckével gyorsan végeztem, és utána. Kölcsönkönyvtárban tag voltam. A Palotavárosban volt egy kölcsönkönyvtár, valami ilyen iparos, úgynevezett olvasókör volt. Elég nagy könyvtár volt. Úgyhogy én onnan legelőször Jókai összes műveit kiolvastam. Megvolt ott a száz kötet Jókai. Mind kiolvastam. Azonkívül a francia irodalmat olvastam főleg, olvastam Eugene Sue-nek *Párizs rejtelméi* című könyvét is. Ponson du Terail sok könyvet írt, azok ilyen ősei a detektívregényeknek. Azonkívül az én mamám járatott újságot, persze csak krajcáros Kis Újságot, és voltak az úgynevezett „kolportőrök”, akik füzetes regényeket vittek házakhoz. Ezek a füzetes regények mindig úgy végződtek, valami rendkívül izgalmasat mondtak a végén. Például: a gróf egy rendkívül érdekes kijelentést tett. Folytatása következik. Ilyenformán a következő 20 fillért is meg kellett reszkírozni, s a következő héten a folytatást megvenni. Ezek a folytatások végtelen hosszúak voltak. Egyre emlékszem: „A koldus grófnő, vagy kilencmillió örökösője.” Ez körülbelül másfél évig folytatódott. Mindig így volt a folyt. köv., hogy nem lehetett ellenállni a következő füzetnek. Nem tudom, kik követték el ezeket az írásműveket, de izgalomban tartotta az egész családot. Az olvasás nemcsak magánügy volt, hanem télen esténként tollfosztás volt. Az én mamám sok libát öletett, mert magunk nem öl-

tünk, és annak a tollát meg kellett fosztani. Ősszel, mikor az egész évi zsírt begyűjtötte, a tollat, a szép tiszta tollat félretette a mamám egy zsákba, és téli esténként fosztottunk tollat. Körülültük az asztalt, hárman-négyen fosztottunk. Le kellett a tollnak a száráról a tiszta tollat és pelyhet szedni, félrerakni, és az egy tiszta vánkoshuzatba bele volt gyűrve, bele volt gyömöszölve. A csoma pedig ment a tűzbe. Akkor hárman közülünk fosztottak, a negyedik fölolvastott. Fölolvasta az izgalmas regényeket, vagy fölolvasta az aznapi újságot, amit esetleg a mamámnak nem volt ideje elolvasni. Ez volt a téli szórakozás. Azután legtöbbször kukoricát főzött a mamám, fejtett kukoricát. Puhára megfőzte, eszegettük közben mint csemegét. Később, mikor már a nővéreimhez udvarlók is jártak, azok is részt vehettek, de azok nem fosztottak, csak ott ültek, és szórakoztattak bennünket, és kaptunk egy csésze teát. Ez volt a mi társadalmi életünk.

Az iskola után „Havranek Ignác és veje” kereskedelmi irodájában dolgoztam. Ez volt a hivatalos címe. Több nagy magyar és külföldi céget képviseltünk, ezekkel álltunk levelezésben, mert a megbízásokat a szállításokra nekünk mint a cég képviselőinek adták át a kereskedők. Mi a rendelést feladtuk, leszállítás után a nekünk járó jutalékot megkaptuk. Már két éve dolgoztam, de este nem mehettem ki az utcára. Nyolc óra után – ahogy a mamám mondta – tisztességes zsidó lány nem megy ki az utcára. Én hivatkoztam például a Réti Jolán nevű nagyon kedves keresztény barátnőmre, aki legalább olyan tisztességes volt, mint én, és azt mondtam, a Réti Jolánt elengedi a mamája. – Az mehet, az egy „siksze”. Te nem mehetsz, mert te egy tisztességes zsidó lány vagy. – Sokszor pokolba kívántam a tisztességet, megmondom őszintén.

*

18 éves koromban fölkerültem Pestre. Már az otthoni zárt helyzetet nagyon meguntam. Nagy volt bennem a szabadságvágy, kitörni ebből a körből. Fölkerültem Pestre. Persze a mama a lelkemre kötötte, hogy nincs külön elmenés, sétálás, esti kimaradás, mert a pesti fiatalemberek mind csirkefogók, azok csak hozományra vadásznak. Na, mondtam, nálam nincs mire vadászni. A nővéreim rábeszélésére itt kerestem Pesten állást. Öt hirdetésre küldtem ajánlatot. Mind az öt helyre kaptam meghívást, bemutatkozásra és életrajz elmondására. Az öt hely közül kiválasztottam azt, ami a lakóhelyemhez legközelebb volt, ahová nem kellett járművet igénybe venni, mert az nagyon sokat jelentett. Ez egy nagy, országosan kiterjedt vászonáru- és kelezgyevállalat volt. Ott azután a levelezést és a könyvelésnek mindegyik fajtáját gyakoroltam. 1912 augusztusáig semmi baj nem volt.

A vászonnak nagyon nagy szerepe volt egy család életében. Vászonból készült az ágynemű, az összes testi fehérnemű, mert a férfiak is fehér vászoninget hordtak és bokáig érő alsónadrágot. Bokáig érő, hosszú hálóingeket viseltek a férfiak, a nők is hosszú, fehér vászon hálóingeket, hihetetlen nagy pazarlás volt ilyen tekintetben, mert ezeknek a fehérneműknek a mosása, vasalása, keményítése olyan nagyon nagy munka volt, hogy ez igénybe vett egy asszonyt, egy tevékeny, szorgalmas asszonyt, mint az én édesanyám volt, reggeltől estig.

A női fehérnemű állt egy vászoningből, amin okvetlenül volt csipke vagy hímzés, persze kézi munka, amit magunk csináltunk. Azonkívül egy bugyogó, aminek a szára térdig ért, és térden alul egy négy centi széles fodor, szintén csipkével és hímzéssel. A nővéreim még hordtak fűzöt, halcsontos fűzöt. Én már nem hordtam. Azt az ing fölött hordták, jó szorosra befűzve, és arra rájött egy fehér mellényke, ami védte, úgynevezett fűzővédő. Én már emancipáltam magamat a fűző viselése alól, olyan sovány voltam. Amikor férjhez mentem, 48 kiló voltam. Nekem nem volt mit befűzni. A nővére-

im eleget szidtak, sőt a szabóm is szólt nekem: Kisasszony miért nem hord fűzőt? Mondtam: Miért, olyan vastag a derekam? – Nem, de mégis. – Azért elég rendesen néztem ki. Azután nagyon röviddel az én Pestre érkezésem után már 20 éves koromban, amikor férjhez mentem, már senki nem hordott fűzőt, csak a nagyon kövér nők, akik rá voltak szorulva a fűzőre.

A vászonfajták a következők voltak: tiszta lenvászon. Az a legdrágább volt. Abból legalább egy korona volt métere, ami nagyon sok pénz volt akkor. Ezt igazán csak a gazdagok engedhették meg maguknak. Azután volt pamutvászon. Az olcsóbb volt. Azt pamutszálakból szótták. És volt úgynevezett „makaófonál”, az egy afrikai növény volt, aminek a szárait szintén megfonták, megszótták és fehéritették. Vászongyár nálunk Magyarországon volt kettő. Mert a Goldberger az kékfestőgyár volt, az vásznat szótt, de kékre festette. Ehhez Elzász-Lotaringiából hozatta be a munkásokat. Magyar munkásokat erre nem tartott. A vásznak nagy része Csehországból jött. A rumburgi vászon volt a leghíresebb. Most nem tudom, a várost hogy hívják.* Rumburgi vászonnak nevezték, persze volt Reichenberg, meg Prága maga, ahonnan szállították. A legtöbb Csehországból jött, Ausztriából kevés. A textilipara nagyon nagy volt Csehországnak. Az egész Monarchiát jóformán Csehország látta el textiláruval.

A szegény emberek úgynevezett „kanavászt” használtak ágyneműnek. Ez kék és piros csíkos, részben lenből, részben pamutszálakból font vászonféle volt, színes, hogy kevésbé piszkolódjék, hogy tovább lehessen fenn tartani. De lepedőt azért fehérrel használtak a legegyszerűbb emberek is. Így azután kénytelenek voltak a kiskeresetűek részletre vásárolni, olyasformán, hogy vettek egy vég vásznat, annak az árának a 20 százalékát mindjárt kifizették, a többit két-három koronás részletekben törlesztették. Ha egy lány férjhez ment, a legegyszerűbb családból is, bizony nagy gond volt, mert legalább hatszor felhúzni, hatszor dupla ágyat kellett neki adni. Ez egy életre szólt. Az én mamámnak az a gyönyörű rumburgi ágyneműje, amiben nyolc gyereket szült meg, az végig, haláláig kitarott.

A Rottenbiller utcában a Központi Vászonáru és Kelengye Vállalatban helyezkedtem el levelezőnek és könyvelőnek. A legnagyobb munkát természetesen a könyvelés adta, mert körülbelül tizenkétezer ügyfelünk volt, három utazónk járta be az országot, és helyi képviselőink is voltak nagyobb községekben, városokban. Én a folyószámlákat vezettem, ahol a vevőnek a tartozását kellett nyilvántartanom, amit vásárolt, és a törlesztéseket a beérkező csekkek után, vagy pedig az utazó, aki inkasszált, behozta a pénzt, jegyzéket, azt el kellett könyvelni minden számlára, hogy ki mit fizetett. Év végén én csináltam meg a vállalatnak a mérlegét. Ami azt jelentette, hogy ki kellett mutatnom az árukészletnek az értékét, a leltárat természetesen a raktári személyzet csinálta, nekem csak beadták a számokat. A vagyon állt a raktári készletből, kinnlévőségekből, bankbetétből. Teher nem is volt, mert a vállalat mindent készpénzzel fizetett, ami azt jelentette, hogy a száztíz százalékos hasznán kívül volt még két százalék úgynevezett kasszaskontó, amit a készpénzfizetésért kapott. Úgyhogy ha mondjuk a tíz százaléka a vevőknek megtartotta a pénzt, és persze volt olyan lumpen, aki megvette a vég vásznat, adott rá öt korona előleget, azután amikor az ügynök elment, fogta, bevitte azt a vég vásznat a zálogházba, és a pénzt elköltötte. Ilyen is volt, de nem volt több, mint tíz százaléka a vevőknek. Ezt azután a száztíz százalékos felár bőven kárpótolta.

Egy szép napon beállított egy nagyon elegáns, nagyon előkelő külsejű fiatal hölgy, aki elmondta, hogy neki ugyan semmi gyakorlata nincs, de perfekt német és francia.

* Rumbuk.

Hát franciára nekünk nemigen volt szükségünk, németre igen, mert a cseh gyárral, ahonnan mi vásároltunk, német levelezés folyt. Nem tudtuk másra használni, mint az általános irodai gyakornoki munkára, vagyis az irattár kezelésére, a levelek és az elküldött levelek másolatainak lerakására és a postázásra. Minden megírt levélhez neki kellett gépelni a borítékot, fölbélyegezni és aláírásra odatenni az irodafőnöknek a napi postát. Hát ennek egy részét el is végezte, de azután – ahogy később kiderült – a leraknivalókkal nem bíbelődött, hanem ahelyett, hogy dossziékba rakta volna a leraknivalókat, begyömöszölte a fiókjába. Egy szép napon, éppen betegszabadságon volt, amikor nagy szükség lett volna valami régi levélre, kerestük, nem találtuk a helyén az irattárban. Kihúztuk a fiókját, és ott láttuk begyömöszölni a két hónapi leraknivalót. Mire az irodafőnök kijelentette, hogy mától fogva fölfüggeszti a nyári egy órai kedvezményt, nem hat órakor fogunk távozni este, hanem hét óráig bent maradunk, és közös erővel lerakjuk a leraknivalókat. Este hat órakor – mint aki ezt nem is hallotta – szépen bementem a mosdóba kezét mosni, kalapot föltenni, és elindultam. Jó napot kívánokkal búcsúztam az irodából, és kivonultam. Csak néztek rám, nem szóltak semmit. Másnap reggel sűgva kérdezték tőlem a kolléganők: Hova mentél tegnap? – Hát nyáron hat óráig maradunk, benne van a szerződésünkben. Este hat órakor megint ugyanezt csináltam, és akkor szólt az irodafőnök: Lenke kisasszony hova megy? Mondom: Előbb az uszodába, utána haza! – Hát nem hallotta, hogy benn maradunk este hétig, amíg ezt a restanciát le nem rakjuk? – Mondom neki, kérem, nekem nincsen restanciám, én azsúr vagyok minden munkámmal. – De hát kérem, itt van a sok leraknivaló, azt le kell rakni! – Rakja le az, aki kint hagyta! – Nem csinálhatunk kivételt, kisasszony, önnek is ezt kell tenni, amit a többiek tesznek, vagy levonja a következtetést! – Kérem, három hét múlva kilépek, tessék tudomásul venni – és szépen elvonultam. Nem, nem vonultam el, akkor ott maradtam, szolidaritásból a többiekkel. Három hét múlva kikértem a bizonyítványomat. Ragyogó szép bizonyítványt kaptam.

Ugyanebben a szakmában a Fehér József céghez mentem a Kígyó utcába. Ez szakmában ugyanaz volt, de vevőkörben egész más. Azt mondhatnám, hogy Magyarország összes mágnása, hölgyei, akik férjhez mentek, itt szerezték be a kelengyéjüket. Csodálatosan szép kelengyék készültek, persze minden hímzés kiadva hímzőnőknek, varrás varrónőknek, egészen csodálatos dolgok, és nagyon kivételes stílusban kellett levelezni ezekkel a mágnáshölgyekkel. A világment nem volt szabad őket mulasztásra figyelmeztetni, ha valami fizetési differencia volt, mert ott is előfordult, hogy egy számlát ki-egyenlíttetlenül hagytak. Vártuk, hogy majd a kegyelmes asszonynak eszébe fog jutni mégis, vagy a legközelebbi rendelésnél nagyon tapintatosan a főnök felesége, aki szintén részt vett az üzletben, nagyon művelt, finom hölgy volt ez a Fehérné is, tökéletesen beszélt franciául, németül, és „kegyelmes asszonynak bizonyára elkerülte a figyelmet”, ilyen hangon hozzárta a számlához az előbbi maradékot. Itt nagyon jól megfizettek, itt nagyon szép fizetésem volt nekem. Nagyon be voltam fogva, de nagyon meg voltam fizetve. Az én képességeimhez és tudásomhoz mérten olyan nagy fizetést ajánlottak fel, amit már nagyon jó állású családapák kerestek. De nem szerettem, először is nem volt külön irodám, hanem az üzlet hátsó része volt elkerítve irodának. Nem volt kellemes villany mellett dolgozni és este nyolcig bent lenni. Nagyon messze volt a lakásunktól, és délben hazamenni és visszamenni nagyon fárasztó volt, a munkahelyiség is sötét, mindent a világon magamnak kellett végeznem, a postázástól kezdve a számlázásig, a könyvelésig, ez kellemetlen volt. Kezdtém más állás után nézni.

Otthagytam a Fehér József céget. Ezzel meg is jártam. A nővéremnek cukorkaüzlete volt. Vásárolta a nagyon divatos „Egger mellpasztillát”. Ez a pasztilla – a hirdetés

szerint – még a tüdőbajt is gyógyította. A hirdetés a következő formában jelent meg minden újságban, minden napilapban. Hátral az utolsó oldalon: állt egy férfi, beesett arrcal, nyitott szájjal, és az a felírás volt, hogy „ó, jajj, ez az átkozott köhögés megfojt engemet”. Vele szemben állt egy daliás, kerek képű férfi, mosolyogva, az volt a felírás: „Az Egger mellpasztilla megszabadított engemet a betegségtől.” Ezt az Egger mellpasztillát az én nővérem is árulta az üzletében, a lerakatnak és a vezérképviselőnek a tulajdonosa éppen keresett magyar–német levelezőt, és engem, mint egy ügyfelének a hűgát, fölvelt. Az iroda szerintük az Andrássy úton volt, ami akkor nagyon előkelőnek számított, de valójában az Andrássy úti ház Aradi utcai mellékszárnyában volt, az ablak is az Aradi utcára nyílt, és a főnök családjának a lakása is ott volt mellette. Ez onnan volt tapasztalható, hogy a főnök felesége naponta háromszor bejött az irodába, és társalgott telefonon a barátnőjével. Egy alkalommal jelentette neki, hogy van egy új barátom. Ketten voltunk az irodában lányok, hogy mi ne halljuk, franciául mondta, és utána egy rövid szünet után, nyilván a barátnője kérdésére felelve azt mondta, hogy több mint barátom. Én ezt megértettem, és nem nagyon tetszett, tudtam, hogy ez nem tisztességes dolog, ezért nem tetszett nekem. Egy másik napon bejött a főnök nő azzal, hogy a szobalányomat el kellett küldenem valahova, legyen szíves, jöjjön be befűzni a fűzőmet. Hát nekem ez bizony nem tetszett, mert én úgy gondoltam, hogy nem vagyok komorna, én az irodának vagyok a dolgozója, mi közöm nekem a főnök feleségének a fűzőjéhez? De bementem, és teljes erővel kezdtem húzni a fűzőnek a zsinórját, és hogy hatásosabb legyen ez a befűzés, még a térdemmel a főnök feleségét is erősen megtámasztottam, minden erőmet beleadva befűztem a kecsesnek nem nevezhető idomait. Hazamenve kijelentettem a testvéreimnek, hogy én felmondok, nem maradok ott. A nővéreim kétségbeestek: Hát te minden állásodat otthagysz? Mondtam, hogy majd keresek jobbat. Elkezdtem az újságot böngészni. Jelentkeztem egy Honvéd utcai céghez. A cég tulajdonosa Jungen Sándor volt, egy Zombolyából származó sváb ember, nagyon jó modorú, nagyon finom, ahogy akkor mondták, igazi úriember volt. Nagy raktár volt az iroda alatt, különböző külföldi képviselői voltak, vasáru és edény. A déli órákban kellett jelentkezni. A főnök behívott a magánirodájába, és kezdett engemet, ahogy ma mondják, káderezni. Megkérdezte, hogy mennyi az igényem. Bejelentettem, hogy 130 korona. Kedves kisasszony, ez nagyon sok, megmondom őszintén, van egy hölgy az irodámban, már négy év óta, és annak csak 120 koronája van. A könyvelőnő, aki három év óta van itt, annak csak 110 koronája van. Én nem adhatok önnek többet. Mire én azt mondtam, ezek a kollégánok biztosan jobb anyagi helyzetben vannak, mint én, szülőknél laknak, nem nekik kell gondoskodni szállásról, ételről. Nekem magamat kell eltartanom, sőt az én szüleim olyan szegények, hogy nekem még őket segítenem is kell. Én kevesebbel, mint 130 koronával, nem érhetem be. Erre ő azt mondta, hogy sajnálom, kisasszony, én ennyit nem fizethetek. Én is sajnáltam, mert nagyon tetszett nekem a három irodahelyiség és az a hang, ahogyan a főnök beszélt. Hazamentem. Már másnap kaptam egy levelet, hogy jöjjenek újra vissza. Újra visszamentem. Már a bizonyítványokat előzőleg bemutatam, ez a káderezéshez hozzátartozott. Bementem, és akkor azt mondta a főnök, hogy kisasszony, nekem annyira tetszik a maga írása és a stílusa, hogy én megadom a 130 koronát, de én arra kérem, hogy senki meg ne tudja. Nem is mondtam meg senkinek soha. Borítékban kaptuk a fizetésünket, a főnök maga borítékolta, és én nem kérdeztem a többinek a fizetését, ők sem kérdezték az enyémet.

Az irodában voltunk hatan lányok és az irodafőnök. A hat lány közül az egyik német volt, nem is tudott magyarul. Gludovác Mariann-nak hívták, Csehországból jött, egye-

nesen Reichenhallból. A munkaóra 8-tól 12-ig és 2-től 7-ig tartott. De mi ketten, a Gludovác Mariann és én félórával tovább maradtunk bent, mint a többiek délben, este félórával hamarabb mentünk el. Ez azért volt, mert a főnök délelőtt 11 órakor jött be, akkor átnézte a postát, és 12-től fél 1-ig, mikor senki nem volt bent, akkor diktálta a Gludovác Mariann-nak a német leveleket, és nekem pár szóval megjegyezte mindegyik levélen, hogy mit válaszoljak. Erre kellett ez a félóra plusz idő, és este azt a fél órát elvehettem. Amint később kiderült, a mi főnökünk nem tudott sem németül, sem magyarul, ezért kellett neki egy nagyon perfekt német levelező, aki teljesen hibátlanul írta meg a német leveleket, és kellett egy megfelelő, jó kereskedelmi stílussal rendelkező magyar levelező, aki a magyar leveleket írta. Zombolyai sváb volt, Herczeg Ferencnek volt földije, és általában ezek a kétnyelvű nemzetiségi lakók egyik nyelvet sem beszélték tökéletesen. Nagyon muzikális ember volt, az Erkel családdal volt nagyon jóban, a Filharmóniai Társaságnak is pártoló tagja volt. Rengeteg sokat járt operába, hangversenyekre, és általában a társasága, hogy úgy mondjam, a polgárság legfelső rétegéhez tartozott. A bátyja miniszteri tanácsos volt a pénzügyminisztériumban, őt már nem Jungennak hívták, hanem Józsa László méltóságos úr volt. A főnök nagyon keveset beszélt általában az alkalmazottaival, csak a legszükségesebbeket. Családi állapotuk után nem érdeklődött. Voltak olyan férfi munkatársak, akik már 25 éve ott dolgoztak, de azt hiszem, még azt sem tudta róluk a főnök, hogy nősek-e vagy nőtlenek, családjuk van-e vagy magányosok. Egyáltalán nem törődött ezzel. Nagyon különös agglegény volt. Itt nagyon jól éreztem magamat.

*

Ugyanazon a napon, amikor elfoglaltam az állásomat, akkor ismerkedtem meg volta-képpen a férjemmel. Ez úgy történt, hogy egy reggel a nővérem, aki nagyon tisztán tartotta az üzletét, és nagyon szerette szépnek és kifogástalannak látni, már kora reggel a kirakatot tisztította, rakosgatta benne a gyönyörű cukorkákat, csokoládékat, csemegéket, mikor egy fiatalember bejött az üzletbe. Akkor nem voltak kiszabott üzleti nyitvatartási órák, az én nővérem már hat órakor reggel kinyitotta az üzletet, de már előzőleg kitakarította, szépen rendbe tette. Bejött egy fiatalember az üzletbe. Vásárolt csokoládét, és kezdett beszélgetni, hogy kisasszony ilyen korán kel, és ilyen korán már nyitva tart. – Igen, én szeretek korán kelni, és szeretem, hogy mire jönnek a vevők, minden rendben legyen az üzletben. – Tovább beszélgetett még egy kicsit ott az a fiatalember, azután elköszönt, és elment. Én nemsokára bementem a nővéremhez az üzletbe, és ő mondta, hogy már volt kora reggel egy vevőm. Biztos szerencsém lesz. Egy szép, magas, szőke fiatalember volt. Másnap este ott ültem az üzletben, mert amikor hazamentem az irodából, én is csak ott voltam az üzletben, ez ott volt, ahol a lakás, az üzlethez kapcsolva egy szép nagy szoba, ahova be lehetett az üzletből is menni, és ott laktam én a lánytestvéremmel. Az asszonytestvérem a Peterdi utcában lakott, közel az üzlethez. Másnap este, mikor ott ültem, beszélgettünk, egyszerre csak bejött egy fiatalember. A nővérem úgy rám pislantott a szemével, hogy ez az! És akkor ez a fiatalember valamit beszélt az időjárásról, és hogy az a bizonyos csokoládé milyen jó ízű. Nem sokat beszélgettünk. Megkérdezte, hova járok irodába, mondtam, a Jungen Sándor céghez a Honvéd utcába. Még azt is megkérdezte, hogy hogy járok én oda. Mondtam, hogy reggel természetesen villamossal, a Báthori utca és Honvéd utca sarkán szállok le a 10-es villamosról. Ez a villamos indult a Ligetből, végig a fasoron, a Vilma királyné úton, illetve később lett Vilma királyné út, a Városligeti fasoron végig, ahol most a troli jár, el a Bajza utcán keresztül, a Király utcán és a Nagymező utcán, Kálmán ut-

cán, Báthori utcán át a Szabadság térig. Ez volt az útvonalam. Reggel villamoson tettem meg, hogy 8 órára beérjek. Délben az egyik utat haza gyalog tettem meg, a gyalogút ingyen volt. Nagyon spóroltunk akkor, 10 krajcár, illetve 20 fillér volt egy jegy, és az már sokat jelentett. Visszafelé megint villamossal mentem. Este meg sétaképpen, hogy levegőn legyek, a Nagymező utcán, Király utcán át értem haza. A hazaút egy jó háromnegyed óra séta volt. Egyik este legnagyobb meglepetésemre, kilépvé az iroda ajtaján, ott várt engem a szőke fiatalember.

Akkor már volt egy udvarlóm, egy nagyon helyes fiatalember, aki megmondta, hogy ő körülbelül két év múlva lesz abban a helyzetben, hogy nősülhet, és ő nagyon szeretne engemet elvenni, mert nagyon szerelmes belém. Mondtam neki, nézze, én egyelőre nem gondolok férjemenésre. Ha nem változunk, ha maga sem változik, nekem se jön olyan valaki, akit jobban megszeretek, akkor én szívesen leszek a felesége, mert tudom, hogy rendes, jóra való fiatalember. Nagyon intelligens fiatalember volt. Én nem voltam bele szerelmes, főleg azért nem, mert olyan rajongással nézett rám, a rajongásában olyan volt, mint egy Jókai-szerelmes, de én nem voltam olyan, mint egy Jókai-szerelmes hölgy. Nem voltam szerelmes. A szőke fiatalember ott állt, és várt engem, azt mondta, erre volt neki útja, gondolta, hogy megvár, és tudja, hogy gyalog járok haza, talán kettesben ez az út kellemesebb lesz. Nagyon szívesen elfogadtam az ő kíséretét. Bemutatkozott, méghozzá olyan formában mutatkozott be, hogy fogad egy tábla csokoládéban, hogy nem tudom leírni a nevét. Mondom: Hogy hívják magát? – Hoffstaedter – mondta, jól kiejtve minden betűjét, minden hangját. És én fogtam ceruzát és papírost, és pontosan avval az ortográfiával leírtam a nevét. Hát csodálkozott, kérdezte, hogy honnan tudom én ezt pontosan leírni. Mondtam: Nézze, ez a név olyan, hogy ezt nem ma kapta, se tegnap, ez egy régi név. Ahogyan kiejtette, hallottam, hogy két f-fel ejti. Tudom, hogy az umlautos a az kb. száz évvel ezelőtt honosodott meg Németországban, tehát az e-t a-val és e-vel kell írni. És hogy a Stadtból származik, tehát egész logikusan csak így írhatják, nem másképpen. Megkaptam a tábla csokoládét, ez volt a későbbi férjem első ajándéka. Kísért, beszélgettünk, bekísért az üzletbe, a növéremet nagyon meglepte, hogy én ezzel a szőke fiatalemberrel jöttem, holott máskor engemet a Gyula szokott megvárni. Igen ám, de ez a Gyula is ott volt, és végigkísért bennünket az egész úton. A hátunk mögött, nem láttam. Nem is tűnt fel, hogy máskor szokott jönni, most meg nem jön, én megelégedtem a szőke fiatalemberrel. Már akkor egy kicsit nekem jobban tetszett. Másnap, ahogy kiléptem az ajtón, a Gyula állt ott. Azt kérdezte, hogy mi újság? – Semmi – feleltem. – Mi volt tegnap este, nem tudtam eljönni. Mondom, tényleg, nem jött el. Azt mondja: És maga egyedül ment haza? – Miért kérdi? – mondom –, miért von engem felelősségre? – Akkor elkezdett sírni. Ezzel elveszítette a játszmát teljesen, mert egy síró férfi, egy szerelem miatt síró férfi az énelöttem nem volt férfi. Mondtam neki, nézze, én nem vagyok magának eljegyzett menyasszonya, én nem ígértem biztosra, hogy magához feleségül megyek, még elég hosszú idő állt volna előttünk, hát énnekem volt időm meggondolni, és én meggondoltam magamat. Ne számítson rám, nem leszek a felesége. Kár velem az időt tölteni. Akkor ő szépen elment. Három nap múlva jött az öccse, és kérdezte, hogy mikor láttam én a Gyulát utoljára? Két nappal ezelőtt, mondtam. Nem tudom, mi van vele? Mondom, sírt. Miért sírt? Azért, mert engemet egy másik fiatalember kísért haza. Én nem vagyok neki a menyasszonya, nem is ígértem, hogy az leszek, úgy gondoltam, hogy szabad nekem másik fiatalemberrel is szóba állni. Azt mondja, nem tudunk róla semmit. Nagyon sápadt volt az öccse. Mondtam, hogy ne ijedjenek meg, szerelemben még nem halt bele senki. Majd fog jelentkezni. Azután megtudtam – mert azért bán-

tott engemet –, hogy elment Fülére egy nagybátyjához, és ott próbálta kiheverni nagy szerelmi bánatát. Mint ahogy később kiderült, sikerült kiheverni.

Attól fogva engemet minden este megvárt a szőke fiatalember, mert még mindig úgy hívtuk, hogy szőke fiatalember. Később már a Hoffstaedtert Hofira rövidítettem. Ő volt az első Hofi. Közeledett a karácsony, ő be is jelentette, hogy utazik a bátyjához Trencsénbe, mert a sógornőjének kislánya született, és ő lesz a keresztapja. Karácsony után visszajött, elmesélte a keresztelőt, és kérdezte, hogy nem járok-e a jégre, mert néhánykorcsolyával jött, tudniillik mi közel voltunk a Városligethez, ő a Thököly úton lakott, ment a jégre hivatal után, a korcsolyával bejött hozzánk, és úgy ment haza. Mondtam, hogy énnekem ilyen passzióim nincsenek, nem érek rá, ugyan korcsolyáztam iskoláskoromban, de azóta sem, más sportom nincs nekem, mint úszom, nyáron mindennap megyek úszni. És akkor megkérdezte a nővéreimet, hogy elengednének-e vele ródlizni, mert van neki ródlija, és akkor nagyon divat volt a Svábhegyről vagy a Rózsadombról leródlizni. A nővéreim megadták az engedélyt, vasárnap délután elmehetek vele ródlizni. Elmentünk ródlizni, nagyon jól ródliztunk, és utána ő meghívott az Auguszt cukrászdába uzsonnára. Én nagyon finoman beettem tejszínhabos csokoládés kuglóffal és indiánérrel, kettővel. Nagyon tetszett ez nekem.

Ő tovább járt csak, jövögetett, majdnem mindennap eljött. Vasárnap ebéd után jött, délelőtt misén volt, megmondta, hogy ő nagyon vallásos. Nekem eszembe sem jutott, hogy ilyenformán neki milyen komoly szándéka van, de tetszett nekem. Nagyon csinos fiatalember volt. Én a szüleimről elmondtam mindent. Ő is elmondta. Ő árva volt teljesen. Albérletben lakott egy családnál. Elmondta, hogy az édesapja ügyvéd volt. Korán meghalt az édesanyjuk, ő egyéves volt, az öccse tizenegy napos, amikor az édesanyjuk meghalt. Ők sosem láttak más nőt a háztartásban, mint egy szakácsnőt meg egy gyereklányt, akik övelük nagyon keveset törődtek, az édesapja egész nap el volt foglalva. Volt neki egy nővére, aki az apácákhoz járt iskolába, apacánövendék is volt, be akart öltözni apácának. Volt egy nagyon haszontalan bátyja, aki ötödik gimnáziumban megverte a tanárát, és emiatt őket, mind a hármójukat, az öccsét, őt és a bátyját is kitiltották a piarista gimnáziumból. Így azután nagyon nagy bajban volt az édesapja. A bátyjának volt négy és fél gimnáziuma, ezzel el tudott helyezkedni mint írnok a Pénzügyigazgatóságon, az öccsének csak másfél gimnáziuma volt, neki két és fél gimnáziuma, hát úgy álltak ott, hogy semmi egyéb iskola Trencsénben nem volt. De akkor nagy szerencsénk volt, mert ott letelepedett egy tanár, akinek pénze volt ahhoz, hogy nyisson egy magániskolát, ami megfelelt az akkori polgári iskolának, és államilag érvényes bizonyítványt tudott adni négy középiskoláról. Az édesapja külön tanította matematikára és latinra. Itt a polgáriban mindent meg tudtak tanulni, amit a gimnáziumban meg lehet tanulni. Az öccse ezzel a négy osztállyal kereskedelmibe ment, ő pedig Budapesten beiratkozott a nemrégén nyílt Felső Ipariskolába, aminek igen jó híre volt. Nagyon szigorú iskola volt, egyévi műhelygyakorlatot írtak elő, amit ő úgy oldott meg, hogy a trencsényi Rankó nevű harangöntőnél vakációban dolgozott, ezt elismerték műhelygyakorlatnak. Ez az iskola a növendékeinek nemcsak érettségi bizonyítványt adott, hanem bizonyos mesterlevelet olyan iparról, amit ők akartak üzni, és amit ők gyakoroltak is. Például ő lehetett rézműves mint harangöntő, de lehetett saját gépi üzeme, lehetett malomigazgató, ahogy lettek többen, és az akkori híradástechnikát is, ami akkoriban a telefonra és a telefonhírmondóra szorítkozott, meg a táviratra, ezt mind tanulták.

Már a tavasz közeledett, és akkor egy szép napon eljött. Elhozta az ő fizetési céduláját. Én egyszer azt mondtam neki, hogy én a hivatalnoki pályát semmire nem becsülöm, az egy olyan parazita foglalkozás, ami mások munkájából él, én a legszívesebben

lennék egy iparosnak a felesége, de sajnos nálunk az iparosok általában nagyon műveletlenek, legföljebb négy elemít végeznek, és az bizony nem sok. Még a legintelligensebbek a nyomdászok, akiknek meg kell a helyesírást tanulni, azoktól már megkívánják a négy polgári is, azok a legintelligensebb iparosok, de sajnos azok betegesek. Úgyhogy énnekem nagy problémám van a házasságról való elképzelésemben, mert én nem szeretnék egy Beamternek felesége lenni. Nekem is vannak kollégáim, de még egyetlenegy sem volt, akivel az életemet szívesen összekötöttem volna. Korlátoztak, ostobák és amellet gögösek: azt hiszik, hogy ők valakik. Pedig egy akármilyen péklegény vagy egy suszter, aki szép cipőt tud csinálni, az az én szememben több, mint egy olyan skribler, aki csak ül az íróasztalnál, és mások munkájából él. Ez volt akkor az én elgondolásom. Erre ő elhozta az ő végbizonyítványát, a mesterlevelét, és azt mondta: Én iparosnak érzem magam, nem tudom, hogy Lenkicének elég intelligens vagyok-e, de ha mint ilyen megfelelek, és ha egyebekben is megfelelek, hát nagyon szeretném, ha elfogadna engem férjül. Hogy mi az én anyagi helyzetem, tessék itt van a lista. Hát bizony a nővéreim, akik szintén belenéztek, elképedtek, mert a szőke fiatalember nagyon sokat keresett. Elég magas fizetési osztályban volt, azonkívül a mérnökök és a felső ipariskolás műszakiak a fizetésük 45%-át pluszban megkapták mint termelési jutalékot. Tehát minden hasonló fizetési fokozatba tartozó állami tisztviselőnél, akár minisztériumi tisztviselő volt az illető, akár a postánál vagy a vasútnál volt, nekünk 45 %-kal több volt a fizetésünk. Azonkívül volt még egy külön juttatás, amit egyszer egy évben kapott, úgy hívták, hogy százalék, az évi fizetésnek a kb. 20%-át tette ki ez a külön jutalom. Úgyhogy abban az időben summa summarum kb. 500 korona havi jövedelme volt az én férjemnek, ami megfelelt egy miniszteri tanácsos fizetésének.

Persze én rögtön mondtam neki, hogy én zsidó vagyok, kitérni nem vagyok hajlandó. Azt mondta, hogy ő nem is kívánja, mert ő lelket nem vesz meg. Én maradhatok olyan jó zsidó, amilyen vagyok – nem voltam nagyon jó zsidó, de azért kitérni nem voltam hajlandó –, ő marad olyan jó keresztény, amilyen, nagyon vallásos, és meg is akar maradni. Akkor gondolkozzak. Jól van, mondom, jön a húsvét, hazamegyek, és megbeszelem a szüleimmel. Ekkor 19 éves voltam, a huszadikban, ő pedig a 29-ikben volt.

Nagyszombaton, mondtam, hazautazom. Megkért, hogy hadd kísérjen ki az állomásra. Jó, jöjjön. Kikísért, én pedig felültem a Déli pályaudvaron a vonatra, ő is felült. Mondta, hogy eljön Kelenföldre. Kelenföldön szoltam, hogy szálljon le, mert mindjárt indul a vonat. Nem, eljön Budafokig. Budafokon megint szoltam neki, hát szálljon le, a vonat rögtön indul. Hát ő továbbkísér engem Fehérvárig. Fehérváron kiszálltunk az állomáson, mondom, na most? Megkérdezte az első vasutast, bérkocsiállomás van-e, és azt is, hogy milyen szálloda van. A vasutas azt mondta, hogy a Magyar Király Szálloda a legjobb szálloda, erre az én férjem hívatott vele egy bérkocsit, megkérdezte a címet, elvitt oda engemet, letett, és ment a Magyar Király Szállodába. Láta, hogy hol lakom, és megmondta, hogy másnap délben tiszteletét teszi.

Én megmondtam a szüleimnek, hogy jön egy keresztény fiatalember, aki megkéri a kezemet. A mamámnak ez nem tetszett, keresztény, ezek isznak, gorombák, durvák a feleségükhöz, mondom, na ez nem olyan, nem kell félni. A mamám bizalmatlanul fogadta, nem nagy lelkesedéssel, a férjem nagyon komolyan beszélt, megmondta, hogy kicsoda-micsoda, és megmondta, hogy nem kívánja, hogy én áttérjek, és minél előbb szeretné megtartani az esküvőt, mert ő abban a helyzetben van, hogy ő nősülhet, és szeretné minél előbb. Erre a mamám azt mondta, hát kislányom, te tudod, mennyi pénzed van, van-e staffirungod, mert én nem tudok a lányomnak semmit sem adni. Amit ő magának be tud szerezni, csak az az övé. Én mondtam, hogy én már összegyűjtöttem

annyit, hogy egy tisztességes staffirungot tudok magamnak venni, bútorra nincs pénzem. Erre a most már vőlegényem mindjárt elővette a zsebéből a két karikagyűrűt, az egyiket az ujjamra húzta, a másikat az övére, és akkor ő már ebéd után vissza is utazott Budapestre. Én még ott maradtam húsvéthétfőig, és akkor külön utaztam haza.

Otthon bejelentettem a testvéreimnek, hogy menyasszony vagyok. A Cili nővéremnek volt már két év óta egy vőlegénye, egy állatorvostan-hallgató, akinek hiányoztak az utolsó szigorlatai, amiken mindig megbukott. Akkor a Cili néni kikötötte – nem jó néven vették egyébként ezt az egész menyasszonyságot –, hát a Weiner majd leteszi az utolsó szigorlatot, akkor hamarosan ők is megesküdnék, várjam meg. No jó, megvárom. Nyáron a mi Weinerünk elbukott a szigorlaton. Hát várjuk meg az őszi szigorlatot. Hát szegény vőlegényem nagyon bánatos volt.

Közben köröztek egy levelet a tisztviselők között, hogy van a Wekerle állami munkástelep, ennek a közepén egy nagy parkot létesítenek, és körben építenek kétemeletes tisztviselőházakat, ahol három-négyszobás lakások lesznek nagyon olcsó áron. Ő kap évi 900 korona lakbért. Nagyon szép lakást kapnánk 600 koronáért, igaz, hogy neki villamoson kellene járni a hivatalba, de ő ezt szívesen megteszi, mert egészséges, szép vidék, most egy kicsit még kiépítetlen, most egy kicsit vadul néz ki, de menjünk el, nézzük meg. Egy szép nyári napon el is mentünk a Wekerle-telepre. Ott már majdnem felépült két darab kétemeletes ház. A Fő tér 2. és a Fő tér 3. Kós Károly tervezte, boltív kötötte össze a két házat egymással. Még nem volt egészen befejezve. Megnéztük a lakásokat. A Fő tér 2.-ben csak három- és négyszobás lakások voltak, a Fő tér 3.-ban én választottam egy kétszobásat, mert azt mondtam, egyelőre elég nekünk kétszobás lakás. Ez a második emeleten volt. A férjem mindjárt lefoglalta a lakást, júliusban már gyönyörűen készen volt, és a férjem be is rendezte. Egy nagyon szép előszoba, amit a Gépgyárban készítettek, előszobaszekrény, előszobafal tükörrel, akasztókkal, természetesen, nagyon szép fehérre lakkozott konyhabútor, gyönyörű nagy fürdőkád, mert olyan nagy kamra volt, hogy annak egyik része fürdőszobául szolgált, a másik rész volt a kamra. Nagyon szép paliszander ebédlőbútor és kőrisfa hálószoba. Ez volt akkor a divat, ez volt az elegáns. Szőnyeggel, függönnyel, mindennel berendezve. Júliusban már olyan volt a lakás, hogy akármelyik percben csak az ágyakat kellett felhúzni, matrac, minden benne volt, csak az ágyneműt kellett berakni, és be lehetett volna menni. Igen ám, de szeptemberben pótszigorlatra ment a Weiner. Szeptemberben a pótszigorlaton elbukott. Akart volna a nyomorult házasodni, de olyan buta volt, mint a... nem mondom be a rádióba, micsoda. Megbukott, és akkor már az én vőlegényem az asztalra csapott, és azt mondta, hogy én nem fogok tovább várni. Ott van a kész lakásunk, minden rendben, legkésőbb októberig esküdni kell.

Mondtam, hogy én nem tudok főzni. Nekem előbb haza kell mennem főzni tanulni. Szeptember elsején felmondtam az állásomat. Bementem a Jungen úrhoz délben, amikor a postát intéztük. Mondtam, hogy Jungen úr, kérem, október elsejével szeretnék elmenni. – Kisasszony, miért? – kérdezte – Fizetési okok miatt? – Nem – mondom –, férjhez megyek. – Férjhez megy? Kihez? – Megmondtam. Nagyon sajnálta, hogy otthagynom, de gratulált. Kérdezte, hogy adjon-e bizonyítványt, köszönöm, nem kell, a leendő férjemnek olyan állása van, hogy nem is engedne dolgozni. Szóba sem jöhetett, hogy én valahol dolgozzak.

Akkor elkezdtem összeállítani az edénystaffirungomat. Lementem a raktárba, és a raktárvezetőnek mondtam, hogy állítsa nekem össze, ami kell egy háztartásba. Összeállították nekem gyönyörűen, fehér edényeket a kávéhoz és a tejes ételekhez, fehér zománcozott edényt, vörösréz abronccsal körül. Főzőedényeket világoskéket, szintén vő-

rös abronccsal körül. Ragyogóan szép volt. Mérleget, vasalót, szűrőket, reszelőket, mérőkanalakat és nagyon szép 12 személyes alpakka evőkészletet, és ajándékba egy gyönyörű kis kiszedővillát gyöngyház nyéllal és nikkelezett villarésszel. Ezt a raktárszemélyzettől kaptam. A cégtől nem kaptam ajándékot, az egy év az nem számított szolgálati időnek. Ott 25–30 éves öreg alkalmazottak voltak a raktárban és a kereskedelemben.

A velem szemben ülő kolléganőm, akinek nem volt annyi fizetése, mint nekem, de már hatodik éve volt ott, ő volt az első, aki azt mondta, hogy ennek a Hoffstaedternek nagyon komoly szándékai vannak, Lenke, ez magát el fogja venni. Mondom, tudja, mit, ha engemet elvesz, akkor maga lesz nálam a keresztmama. És ebben megállapodtunk nagy nevetéssel, az összes lány mind velünk nevetett. Megtárgyaltuk a dolgokat, mert mindennap legalább kétszer felhívott. Délelőtt, délután. Egy alkalommal hozott két színházjegyet. A nővéreim nem engedtek el vele színházba, és akkor Zirkelbach Aranka nevű kolléganőmnek, aki velem szemben ült, és aki később a gyerekeimnek a keresztanyja lett, mondtam, Aranka, maga szabadságot élvez a szüleitől, elmenne a Hoffstaedterrel színházba? – Miért ne mennék, elmegyek. – Mert – mondom – engem nem engednek a nővéreim. – Elment, és másnap bejött az irodába, és azt mondta, hogy ebből házasság lesz, Lenke, ebből házasság lesz, egész idő alatt magáról beszélt a Hoffstaedter, azt mondja, szinte megsértődtem. Mintha nem is ültem volna mellette, folyton magáról beszélt. Hát így volt az, hogy ők hamarabb tudtak a házasságomról. Igaz, hogy belülről már én is tudtam, de a viláért nem beszéltem volna róla. Á, dehog, ez csak olyan udvarlás. Mórikáltam magamat.

Október elsején hazamentem, és azt mondtam a mamámnak: Mama! Nekem 14-éig meg kell tanulnom főzni, mert én nem tudok semmit, és én nem akarok szégyenkezni az én férjem előtt. Erre a mamám mindennap mást főzött délben, és főzött külön este, ami nálunk nem volt szokás. De énmiattam megtette, úgyhogy a legfontosabb ételeket, húsleveset, főzelékeket, pörköltet, dinsztelt marhahúst, csirkét sütni, mindent, rétest sütni, kalácsot dagasztani, ezt mind megtanított a mama. Nagyon rosszul, mert közben veszekedett, és én elég gyöngye tanítvány voltam, meg kell hogy mondjam. Szegény férjem szörnyű dolgokat evett meg. Egyszer sütöttem egy kuglófot. És hát a mamám megmondta, hogy jó meleg helyre kell tenni kelni. Volt egy jó nagy tűzhelyem, nagy vastűzhely, sparhelt, ahogy mondják, három főzőkarikával. A karikákat le lehetett szedni, ha valaki lángon akart sütni. Volt két sütője. Tulajdonképpen sütni csak a felsőben lehetett, az alsó az voltaképpen másodsütésre vagy átmelegítésre volt jó. Én gyönyörűen megkevertem a kuglófot, ahogy az én mamám tanította, tojássárgáját kikevertem cukorral, vajjal, akkor kis élesztőt feloldottam tejbe, beletettem, és akkor liszttel és tejjel jól fölvertem, kuglófsütőt kivajaztam, beletettem a tészta. Mivel a mamám azt mondta, hogy jó meleg helyre tegyem kelni, betettem az alsó sütőbe. Egy idő múlva kivettem, a tészta egész lapos volt, de már kérge volt neki. Akkor fogtam és betettem a felső sütőbe sülni. Mikor a férjem hazajött, kitaláltam a kuglófot. Kemény volt és teljesen sűrű massa. Ugyanabban a nagyságban, ahogy betettem. De meg volt sülvé. A férjem föl vágta, és azt merészelt mondani, hogy szívem, ez nem jó kuglóf. Én rettenetes bögsben törtem ki, hogy az én mamám az olyan gazdasszony volt, ha valaki valamit süttött, tőle kért tanácsot, és ha beteg volt a házban, az mindig hozzájött húslevesért, mert majdnem mindennap húsleves volt nálunk, mert a papám azt szerette, és a betegnek mindig abból a húslevesből adott, amit az én mamám főzött. Hát hogy mondhatja, hogy ez nem jó kuglóf? Ezt úgy csináltam, nézze meg, föl van írva nekem! Aszerint csináltam. De szívecském, ez nincs megkelve! Hát hogyan

lenne megkelve, hiszen benne van az élesztő! Hát az én férjem azt a kuglófot megette, én nem. Azután más ételekkel is jártam így, de az én férjem megette. Jól van, szívecském, jól van. És ezzel olyan kedvet adott nekem, ezzel az ő nagy elnézésével, hogy azután úgy csináltam, hogy a szomszédoktól, akikkel megismerkedtem, főleg a szomszédasszonyommal jóba lettem, s az olyan kedves volt, majdnem mindennap átjött hozzám. Megkérdezte, hogy mit akarok csinálni, és tanácsot adott nekem. A húst pedig vettem egy olyan hentesnél és mészárosnál, akinek a felesége is ott árult, és rámutattam egy húsrá, és azt mondtam, hogy én abból szeretnék egy fél kilót, de ezt hogyan kell elkészíteni. És megmagyarázta nekem, és így lassanként ehető ételeket főztem. De amíg ez megtörtént, sok rossz ételt csináltam.

*

No, jött október 14-e. Mint minden egyéb, az egész életemen végig, ez sem ment simán. Szeptember utolsó vasárnapján lejött a férjem, és elmentünk bejelentkezni az Anyakönyvi Hivatalba. Ott Fehérváron rendesen bejelentkeztünk, és amikor kijöttünk az Anyakönyvi Hivatalból, azt mondta a férjem, Lenke, most el kell mennünk a közjegyzőhöz. Nagyon csodálkoztam, nem tudtam, miért, elmentünk, és a férjem bemutatkozott, és azt mondta, hogy azért jöttünk a menyasszonyommal, hogy reverzálást kössünk a születendő gyermekeinkre. Ezt házasság előtt kellett megkötni, hogy törvényes legyen. Azért jöttünk, hogy bejelentsük, hogy születendő gyermekeink nemre való tekintet nélkül katolikus hitben nevelődjenek. A közjegyző kiállította az okmányt, mind a ketten aláírtuk, bizonyos összeget lefizettünk, nem tudom, mennyit, a férjem fizetett, és én nagyon szégyenkeztem, hogy nekem a születendő gyerekeimről kellett beszélni egy férfi előtt. Ezért nem szólt nekem előre erről. Hazamentünk, de a születésnek nem mondtam semmit.

Október 14-én délelőtt 11 órára volt kitűzve az Anyakönyvi Hivatalban az esküvőnk. Én 1893-ban születtem, a polgári anyakönyvi törvény 1896-ban jött ki. Addig a született gyerekeket a vallásuk szerinti papnál kellett bejelenteni, és az egyházi anyakönyvbe voltak bejegyezve. Én még 1893-ban csak a rabbinál voltam beírva. Méghozzá nem is jól, mert én június 9-én, péntek este születtem, szombaton a rabbi nem ír, ahhoz nem lehet menni. Vasárnap ment az apám engemet bejelenteni, hogy tegnap született egy kislányom, legyen szíves beírni, Weinberger Lenke a neve, héberül Ráhel, mert héber nevet is kellett adni. Így lettem én beírva a székesfehérvári izraelita anyakönyvbe. Onnan kellett az anyámnak kikérni a születési bizonyítványomat. A mamám elment, és kérte, főtisztelendő úr, legyen szíves kiadni a lányomnak a születési bizonyítványát. – A Lenke férjhez megy? – kérdezte, ismert engem hittantanításból. – Igen, férjhez. – Kihez? – kérdezte. – Sajnos egy keresztény fiatalemberhez – mondta a mamám. – Keresztényhez? Hát hogy lehet ez, hát önök mint zsidók hozzáadják a lányukat egy keresztény fiatalemberhez? – Erre az én mamám, akinek helyén volt a nyelve, azt mondta. – Főtisztelendő úr! Mondjon nekem Fehérváron egy zsidó fiatalembert, aki elvesz egy lányt egy fillér hozomány nélkül. Mert az én lányom kihez mehetne, őneki igényei vannak. Ő nem megy akárkihez. Mondjuk, hozzámegy egy rendes iparoshoz vagy egy kereskedőhöz. Elvehet az egy lányt hozomány nélkül, egy fillér nélkül? Ennek a fiatalembernek olyan állása van, hogy 500 koronát keres havonta. El tudja képzelni, hogy az mennyi? (Szerintem a rabbi fizetésének a duplája volt.) És elveszi a lányomat egy fillér nélkül, egyebe nincsen, csak a stafírungja, és bútort is ő vesz, és egy fillér nélkül veszi el a lányomat. Teszi ezt egy zsidó fiatalember, ismeri ilyet? – Azt mondta a rabbi: – Sok szerencsét kívánok a lányának, de nem tér ki? – Nem tér ki az

én lányom, megtartja a vallását. – Ezzel megkaptam a szükséges okmányt, hogy férjhez mehessek.

Október 14-én egy nagyon szép kosztümben voltam, finom angol szövetből, egy szoknya, egy kis angol kabáttal, világosszürke selyemblúzzal, aminek selyemzsabója volt. Úgy néztem ki benne, mint egy fölöltöztetett majom, mert soha életemben semmi parádé rajtam nem volt. Azért nem volt fehér, mert papnál nem esküdtünk, csak az Anyakönyvi Hivatalban. Én ebben a kosztümben, egy fekete kis bársonykalappal, amibe fehér kócsagtoll volt betűzve, három szál, divatértelenben nagyon elegáns voltam, de én nagyon rosszul éreztem magamat benne. Első tollas kalap, mert tollas kalapot csak asszonyok viselhettek, lányok nem. És a zsabós blúz, kesztyű, minden. Így vártam a vőlegényemet. Az apám és a bátyám kiment a vonathoz, hogy fogadják a vőlegényt. A vonat megérkezett, a vőlegény nem szállt ki belőle. Hazajöttek vőlegény nélkül. Az én mamám azonnal mondta, hogy ugye megmondták már előre, ez egy pesti csirkefogó, mit lehet az ilyennek hinni! Én elkezdtem bögni, két perc múlva megjelent a táviratkézbetűző. „Drága szívem! Bocsánatot kérek, lekéstem a vonatot. Egy óra-
kor fogok érkezni, a következő vonattal. Intézkedjék, hogy az esküvőt megtarthassuk.” Mindig magáztuk egymást, soha nem tegeztük egymást, halála napjáig.

Én megszűntem bögni, hogy lehessen intézkedni. Anyakönyvi Hivatal csak déli 12-ig volt, ám ott volt az én későbbi sógornőmnek az édesapja, aki egy nagyon ügyes ember volt, írogatott is néha cikkeket a fehérvári lapokba. Az elment az Anyakönyvi Hivatalba. Kérem, mondta, a 11 órára kitűzött esküvő elmarad, a vőlegény lekéste a vonatot. Jól van, mondták, akkor majd holnap megtartjuk az esküvőt. Igen ám, de ez a kislány azt mondta, hogy ha ma nem esküszik – minden házassági értesítőn ott van, hogy október 14-én –, ő nem fog október 15-én esküdni. Hát kérem, én nem is tudnám, még ha akarnám sem, hivatal nincs, és én az egyórás vonattal utazom Budapestre. – Hát ez nagy baj, itt tragédia lesz. – Miért, valami miatt fontos, elkésnek, hogyha holnap lesz? – Nem, de ez a kislány olyan makacs, kijelentette, hogy ha máma nem esküszik, akkor egyáltalán, ebből olyan tragédia lesz, mert a vőlegény egész biztos hogy öngyilkos lesz. – Erre azt mondta az anyakönyvvezető: – Kérem, nincs más mód, menjen el, és kérje meg a Kerekes főjegyző urat, hogy ő helyettem végezze el az anyakönyvi tisztséget. – El is ment ez a bácsi a főjegyzőhöz, és mondta, hogy kérem itt emberletről van szó, ennek az esküvőnek ma meg kell lenni. – Jól van – mondta –, ebéd után fél kettőre jöjjenek be.

Egy óraor megérkezett az én vőlegényem fekete ferencjózsefben, akkor az volt az állami tisztviselőknél a parádés ruhájuk. Kemény ing, teljesen átizzadva a gallérja. Félrecsúszott nyakkendővel, félrecsúszott keménykalappal, kivörösödve. Drága szívem, bocsásson meg. Majdnem sírt. Még szerencse, hogy nem sírt, mert akkor kiábrándultam volna belőle. Édes szívem, mit csináljak, olyan sokáig kötötték a menyasszonyi csokrot, hogy lekéstem. Tudniillik szegénykém rosszul járt. Az előtte való estén ő maga hívott egy – úgy mondták akkor, szolgál – szolgát a hivatalból, aki segített neki fölhúzni az ágyakat, mert a stafíringom már ott volt, ágynemű, szép paplanok, nászágy. Bucskó nevű szolgálával, ez volt az ő bizalmas embere, közösen húzták fel az ágyneműt, fordítva rakták be a vánkost, a hosszát keresztbe. De azért megcsinálták az ágyat, és volt éjfél, mire befejezték, mire mindent rendbe csináltak, befűtöttek. Akkor elment a Bucskó, és az én uram azt mondta, hogy ott alszik. Ott aludt a díványon, nem akarta az ágyat megszentelteleníteni, ott aludt a díványon. Nem akart paplant magára tenni, valami kis takarót terített magára. Egy új házban, amikor befűtenek, a fa-

lak elkezdenek párologni. Szegénykém nagyon megfázott. Úgyhogy az egész esküvőn prüszkölt.

Szóval lezajlott az esküvő, utána evés, és azután a 6 órás vonattal utaztunk Pestre, nem is, a 10 órás vonattal, mert kapuzárás volt már. Csöngetni kellett a házmesternél, nagyon pikáns mosollyal fogadott bennünket. Másnap reggel már volt látogatónk. Az első emeleten laktak a Riedlék, kolléga volt, és hozta a két szabadjegyet Fiuméig és a hajójegyet Velencéig. Harmadnapon elutaztunk. Este felültünk a fiumei gyorsvonatra, reggel érkezünk Fiumébe, onnan átmentünk Abbáziába. Nagyon szép idő volt, fürdöttünk a tengerben, és este fölültünk a hajóra, és mentünk Velencébe. Ott töltöttünk egy nagyon szép hetet, minden nagyon szép volt, és akkor onnan visszautazva Szombathelyre mentünk a bátyámékhoz, ott is töltöttünk egy hetet. Onnan hazamentünk, még szegény uram nemigen evett az én főztömből, nem tudta, mi vár rá, utána pedig fölmentünk Trencsénbe, mert el akart vinni az én férjem a szülei sírjához, és az ottani rokonságnak bemutatni.

Hát rettenetes nagy szenzáció voltam Trencsénben, vidéki városban, ahol egyik ember ismeri a másikat. Sorban bemutatnak különböző furcsa nevű rokonoknak, Ripka Arisztid, Ripka Kamilló. Az egyik családnak volt Zoárd, Títusz és Brunó nevű három gyermeke. Ilyen szörnyű neveket adtak a gyerekeiknek. Ez előkelőséget jelentett. A Ripka család különben előkelő család volt, az akkori főpolgármester Pesten Ripka volt, nekik rokonuk. Szóval lezajlott ez a látogatás is.

(Folytatása következik.)

Bari Károly

ŐSZ

Hallod-e, amit mondok, Istenem?
 én beszélek,
 sok évig tartó vándorlás után ismét útra készülök,
 búcsúznak tőlem
 a lombjukat vesztett fák,
 a záporok ezüst szűrásaitól kisebesedett rétek,
 a színek,
 már tudnak készülődésemről
 az évszakkal harcoló, vadul ordító virágok,
 az emberi fogalmakkal megérinthető
 valóság elhagyása
 nem kiszabadulás a létezésből,
 suttogják a lehullott levelek,
 a végesség minek a kapuja?
 hová indulok?